

KÜLTÜR VE EĞİTİM

Y.Doç.Dr. Hasan Çelikkaya*

I-KÜLTÜR NEDİR:

A- Kelime olarak:

Kültür; Latince kökenli bir kelime olup "cultura"dan gelmektedir; "Ekin" anlamını taşımaktadır (Güvenç, İnsan ve Kültür, 1991, s.96 vd.). Nitekim Ziya Gökalp de Osmanlı Türkçesinde, kültür karşılığında, Arapça kökenli fakat yine aynı anlama gelen "hars" kelimesini kullanmıştır.

Kültür; İngilizce ve Fransızca'da "culture"; Alman dilinde de "kultur" olarak yer almış olup Türkçemize daha çok Fransızca okunuş şekliyle geçmiştir, denebilir. Ancak kültür, okunduğu şekilde yazılması dolayısıyla artık Türkün malı olmuştur. Bugün Türk toplumunda artık kültürü tanımayan ve bilmeyen kalmamıştır, denebilir.

Kültür kelimesi tarih boyunca devamlı değişim ve gelişime tâbi olarak çok farklı anlamlarda kullanılmış, hatta 164'e varan mânâlar bile verilebilmiştir (Güvenç, 1991, s.109).

Ancak biz burada kültür kelimesinin bilim âleminde yerleşmiş olan değişik açılardan birkaç anlamını hatırlatmakla yetineceğiz. Şöyle ki:

1- Genel anlamda: Bilgi demektir. Nitekim kültürlü insan, eşittir bilgili insan demektir. Ancak buradaki bilgi derinliğine (ihtisas) bilgisinden ziyâde genişliğine, yaygınlığına (yüzeysel veya branş dışı) bilgi demektir. Bu tür bilgiye toplumda daha çok "genel kültür" tâbir edilir. Branş içi bilgilere ise daha çok "özel kültür" ifâdesi kullanılır. Bu açıdan mesele bir ders veya konferans veren bir kişinin ilim adamı mı, yoksa genel kültürü kuvvetli birisi mi olduğu dinleyiciler tarafından kolayca farkedilebilir. Yani kişi aldığı bir konuyu maddeler halinde ve derinlemesine anlatıyorsa ilim adamı olduğu; yok eğer daldan dala atarcasına bir konudan değil de birden fazla konudan fakat yüzeysel bir şekilde anlatım içinde ise onun da rahatlıkla genel kültürü kuvvetli bir kimse olduğu anlaşılır.**)

2- İlmî anlamda: Uygarlık demektir. Uygarlık ise türkçemizde medeniyet (maddî ve mânevî yükselme) anlamında kullanıldığı gibi, medeniyetin maddî (sanat ve teknikteki ilerleme) anlamında da kullanılabilir (Erkal, s.6). Özellikle "Batı Medeniyeti" ifâdesinde daha çok bu anlam kastolunmaktadır. "İslâm Medeniyeti" tabirinde ise genellikle kelimenin tam anlamı kastolunur. Kısacası "uygarlık" terimi zamana, zemine ve kullananın niyetine göre farklı anlamlar kazanabilmektedir.

Kültürün medeniyet anlamında kullanılması çok yaygın değildir. Çünkü bilim âle-

*M.Ü.Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Öğretim Üyesi

** "Sohbetin konusu olmaz." denir. Bu sebepten sohbetlerde böyle insan aranır. Aksi takdirde sohbet, derse dönüşür ve sıkıcı olmaya başlar.

minde benimsenen görüŖe göre kültürde ağırlıklı olarak bulunan nitelik "millîlik"; medeniyet de ise "beynelmilelliktir "yani evrenselliştir. (Turhan, Mümtaz; Kültür Değişmeleri, 1969, s.39; Çamdibi, Mahmud; Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli, 1983, s.25; Sezer, Baykan; Sosyolojinin Ana Başlıkları, 1985, s.27; Gökâlp, Türkçülüğün Esasları, 1961, s.21)

Medeniyet, bir bakıma ortak kültürlerin(milletlerin) bir sentezi, bir ürünüdür. Meselâ "İslâm Medeniyeti" denildiğinde, Ŗu veya bu ülkenin değil, bütün İslâm ülkelerinin ortaklaşa meydana getirdikleri bir eser (ilmf ve ahlâkî ilerleme olayı) kastolunur. "Batı Medeniyeti" denildiğinde de kezâ Ŗu veya bu batı ülkesinin değil bütün batı ülkelerinin ortaklaşa meydana getirdikleri eser (ilmf ve teknik ilerleme) kastolunur. "Mısır Medeniyeti" denildiğinde de yine tarih boyunca Mısır topraklarında kurulmuş olan devletlerin katkılarının varlığı kabul edilir.

Halbuki kültüre gelince ve iyi dikkat edilirse: Türk Kültürü, Alman Kültürü, Japon Kültürü... v.b. Ŗeklinde bir topluma âit veya bir toplumu diğer toplumlardan ayıran temel değerler ve özellikler kastolunur. yani kültürde ağırlık taşıyan nitelik dâimâ milliliktir. Toplumların karakterini oluşturan ve birbirlerinden ayıran temel faktör kültürleridir.

3- Beşerî anlamda: Eğitim demektir. Meselâ "Kültür-fizik yapıyorum." demek, "Beden eğitimi yapıyorum." demektir.

Kezâ insanlar genellikle toplumun kültürüne göre Ŗekil kazandıklarından, mesela kültüre önem vermeliyiz, derken yine eğitime, yani kültüre göre yönlendirme işlemine önem vermeliyiz, anlamını kastederiz. "Kültür İşleri Müsteşarlığı..." gibi cümlelerde de yine çok zaman "Eğitim İşleri" kastolunur.

4- Estetik anlamda: Güzel Sanatlar demektir. Buna kısaca sanat eserleri de diyebiliriz. Veya kültürün maddî kısmı da denebilir. Daha geniş bir ifâdeyle insanın damgasını taşıyan hertürlü eserdir.

Meselâ bir ressamın tablosu; bir köylü kadınınızın dokuduğı özel halısı, kilimi, oya-sı...; aradan asırlar geçmesine rağmen hâlâ üstünlüğünü koruyan ve turistlere parmak ısır-tan bir Mimar Sinan'ın ortaya koyduğı üstün mimarlık örnekleri elbette benim kültürü-mün şâhâne, ölmez eserleridir. Bunlarla ben övünmeyeceğim de kim övünecek?..

Burada bir tecrübemi anlatmakta yarar görmekteyim. Şöyle ki:

1972 yılında Edirne'ye yaptığım seyahatte tabiatıyla Mimar Sinan'ımızın ünlü, usta-lık eserim, dediğı, Selimiye Camiini de ziyaret ettim. Ancak Camiin çıkış kapısındaki rek-lâm panosundaki mühendis bir Alman turistin cümlesi son derece ilgi çekiciydi.: "Bu eser, âdetâ gökten inme bir mâbed: insan eseri diyemiyorum."

Ben de camiye girip çıktım ama bu derece büyülenmedim. Çünkü ben yapının dışını görüyordum, mühendis gözlüğüm yoktu. Turist ise mühendis gözlüğünü takarak yapıyı in-celemiş ve neticede bu hayranlık ifadelerini kullanmak zorunda kalmıştır.

Peki, Mimar Sinan'ımla iftihar hakkı benim olmayacak da kimin olacak?...

5- Biyolojik ve Teknolojik anlamda: Ekme, biçme, üretme, çoğaltma, ekin, üretim, ço-ğaltım v.b. demektir.

Meselâ "Kültür bitkileri" insan eliyle üretilen ve çığaltılan bitkiler demektir. Yoksa tabiatta kendi kendine yetişen bitkiler değildir. Kezâ "Su ile gelen kültür." cümlesinde de yine kültür, ürün anlamını taşımaktadır.

Yine meselâ bir doktorun, hastasına: "Bir kültür testi yapalım." cümlesindeki kültürden kastı da, mikropların üreyip üremeyeceğine, çoğalıp çoğalmayacağına... bakalım, demektir.

İngilizcedeki "agriculture" kelimesi de kezâ türkçemizdeki ziraat, tarım karşılığıdır.

6- Sosyal anlamda: Değerler demektir. Yani toplumun benimsemiş bulunduğu din, dil, örf ve âdet v.b. gibi mânevî değerler ve çoğunlukla yazısız kurallardır. Bunlara kısaca "mânevî kültür" de denilir.

7- Meslekî anlamda: Bir mesleğe âit özel bilgi ve kurallar, demektir.. Ancak bu bilgi ve kurallar genellikle yazılıdır.

8- Pratik anlamda: Kültür, kültürel değerlerin kısaltılmış şekli olarak kullanılır.

Kültüre, yerine ve konusuna göre daha değişik anlamlar verilebilir. Ancak konumuz açısından bu anlamları yeterli bulmaktayız.

B- Terim olarak:

Kültür; terim olarak, çoğunlukla millî kültürün kısaltılmış şekli olarak kullanılır. Meselâ konuşmalarda: Kültüre önem vermeliyiz...Kültürsüz millit olamaz... Kültür emperyalizmi ile karşı karşıyayız..." derken buralarda hep millî kültürü kastederiz; millî kültürün, yabancı kültürlerin istflâsına mâruz kalmakta olduğunu anlatmak isteriz. Kezâ "Kültür Bakanlığı" ifâdesinde yine "Millî Kültür Bakanlığı " kastolunur. Söyleyen de, dinleyen de genellikle, kültür kelimesinden, ilk plânda, bunu yani millî kültürü anlar. Kültürün yerleşmiş anlamı budur.

Ancak kültürün terim anlamında, çok yavaş da olsa, şöyle bir farklılığın oluşmakta olduğunu da ifâde edebiliriz. yani kültür, halk arasında daha çok mânevî kültür; ilim adamları arasında ise maddî kültür olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Başka bir ifâde ile kültür, millî kültürün bir alanında yerleşmeye başlamaktadır. Hatta maddî kültürün kastolunduğu kültürde, yine yavaş yavaş evrenselleşme (evrensel anlam kazanma) da hissedilmektedir. Bu da ilim adamlığının verdiği objektifliğin bir uzantısı olsa gerektir.

C- Tarifi:

Kültürün kelime anlamında olduğu gibi terim anlamında da (târifinde de) farklılıklara rastlanmaktadır (Güvenç, 1991, s.95-110; Sezen, Yümni; Sosyolojide ve Din sosyolojisininde Temel Bilgiler ve Tartışmalar, İst.1990, s.95.).

Ancak ortak özellik olarak tariflerde yine terim tariflerinin (millî kültür niteliğinin) ağırlık kazandığı dikkat çekmektedir. Şöyle ki:

1- Kültür; bir milletin sahip olduğu maddî ve mânevî değerlerin tümüdür.

2- Kùltür; bir toplumun yaşayış biçimidir.

3- Kùltür; bir toplumu diğer toplumlardan ayıran (karakterini oluşturan) özelliklerin tümüdür.

4- Kùltür; insan eseri herşeydir.

Aşağı yukarı aynı anlama gelen fakat daha değişik ifâdelerin kullanıldığı tarifler için kaynaklara başvurulabilir. Biz konumuz açısından yukarıdaki tarifleri yeterli bulmaktayız.

D- Tasnifi:

Kùltürü; değişik açılardan çeşitli kısımlara veya bölümlere ayırmak yine mümkündür. Şöyle ki:

1- Genel olarak:

a)- Genel kùltür: Kişinin; hayatı boyunca çeşitli vâsıtalarla çevresinden edindiği ve daha çok dağınık, düzensiz, yüzeysel bilgiler toplamıdır. Buna genişliğine, yaygınlığına bilgi veya branş dışı bilgi veya hayat ve unsurları hakkındaki parça bilgiler de denebilir. Son zamanlarda buna "evrensel bilgi" tâbiri de kullanılmaya başlanmıştır.

b)- Özel kùltür: Bununla her toplumun sahip olduğu millî kùltürü ifâde edildiği gibi, branş bilgisi ve kuralları, uzmanlık bilgisi veya derinliğine bilgi de ifâde edilir.

2- Değer olarak:

a)- Maddî kùltür: Bütün sanat eserleri.

b)- Mânevî kùltür: Bir toplumun sahip olduğu din, dil, örf ve âdet gibi değerler.

3- Akademik olarak:

a)- Okul kùltürü: (İlmî nitelik taşır.)

b)- Halk kùltürü: (Dağınık bir nitelik taşır.)

4- Kaynak olarak:

a)- Yerli kùltür

b)- Yabancı kùltür

5- İnanç olarak:

a)- Dinî kùltür (Din kùltürü),

b)- Dinî olmayan kùltür (dünya kùltürü).

6- Kitle olarak:

a)- Çoğunluk kùltürü (ana kùltür)

b)- Azınlık kùltürü (alt kùltür)

7- Siyasî olarak:

- a)- Devlet kültürü (resmî kültür).
- b)- Toplum Kültürü (gayri resmi kültür, halk kültürü).

8- Meslek olarak:

- a)- Meslekî Kültür,
- b)- Meslek dışı kültür.

9- Yaş olarak:

- a), Çocuk kültürü,
- b)- Genç kültürü,
- c)- Yaşlı kültürü.

10- Yerleşim yeri olarak:

- a)- Köy kültürü,
- b)- Kasaba kültürü,
- c)- Şehir kültürü.

Ve daha bunlara benzer tasnifler yapılabilir. Ancak bu konuda bir fikir vermesi, bir görüş açısı kazandırması bakımından biz bu tasnifleri yeterli bulmaktayız.

E- Özellikleri:

Bilimsel açıdan kültürün, ağırlıklı olarak taşıdığı özellikleri de şöyle sıralamak mümkündür:

1- Kültür, insana mahsustur (Bilhan, 1986, s.173-177). Dolayısıyla diğer canlılar için böyle birşey söz konusu değildir.

2- Kültür, toplumsaldır. İnsânî olduğu kadar toplumsal özellik de taşır. Bir sınıfın değil, bir toplumun, bir milletin kültüründen bahsedilir. Yani kültür, bir bakıma, sınıfları değil, toplumları birbirinden ayırır (Arvasî, 1976, s.58; Erkal, Sosyal Meseleler ve Sosyal Değişme, s.10). Dolayısıyla kültür, toplumun ortak bir ürünüdür veya sahip olduğu ortaklaşa değerlerdir.

3- Kültür millîdir (Turhan, 1969, s.39; Çamdibi, 1983, s.25; Sezer, 1985, s.127; Fidan-Erden, 1988, s.63). Dolayısıyla kültür; bir toplumu diğerlerinden ayıran temel faktörlerden biri olmaktadır. Başka bir ifade ile kültür, toplumun karakterini oluşturmaktadır, denebilir. Böylece toplumlar, kültürlerine göre isim almaktadırlar: Türk milleti, Alman milleti, Japon milleti v.b. gibi.

4- Kültür; bir toplumun yaşayış biçimidir. (Turhan, s.39; Çamdibi, s.24; Sezen, 1995, s.95; Fidan-Erden, s.5,63).

Bu tarif de kezâ yukarıdaki ikinci ve üçüncü tariflerle içiçedir veya onların değişik bir ifâdelendirilmiş şeklidir.

5- Kültür, bir bakıma eğitimidir. toplumu şekillendirir. Ve eğitimin statik görevini teşkil eder (ayrıca bkz. kelime anlamlarına).

6- Kültür; kalıcılık (statik) kadar, gelişicilik (dinamik) niteliğe de sahiptir. böylece milletlere ve devirlere göre kültür zenginliğinden veya fakirliğinden bahsedilebilmektedir. Başka bir ifâde ile kültür gerçeği kadar, kültürsüzlük de bir gerçektir.

7- Kültür; okul kültüründe olduğu gibi akademik bir nitelik taşımasına karşılık, halk kültürü şeklinde dağınık bir nitelik de arzeder.

8- Kültür; toplumda nesiller arası bir köprü vazifesi gördüğü kadar, mânevî yoğunluğu sağlayan bir horasan harcı vazifesi de görür.

9- Kültür; bir açıdan da, yaptırım gücüne sahip değerlerdir. Özellikle mânevî değerler (Erkal, 1984, s.6) daha etkilidirler. Çünkü bunlar toplumun hemen hemen bütün fertleri tarafından bilinen, benimsenen, toplumsal kontrole sahip ve kökleri asırlara varan bir niteliğe sahiptirler. Onun için etkileri hem daha güçlü, hem de daha yaygındır. Maddî değerler (sanat eserleri) ise ancak erbabı tarafından daha yakînen bilindikleri için, ve gelişen ilme ve teknolojiye de sıkı sıkıya bağlı olduklarından etkileri hem sınırlı kalmakta, hem de daha kısa ömürlü olmaktadır. Bunların halka etkileri daha çok duygusal alanda cereyan etmektedir, denebilir. (yukarıda Selimiye Camii hakkındaki örnekte görüldüğü gibi.).

10- Nihâyet her kültür, birbirleriyle etkileşim niteliğine de sahiptirler. Başka bir ifâde ile kültür karışımı veya kültür alışverişi de bir gerçektir. Yani her kültürün, millî (yerli) olduğu kadar, dışa (evrenselliğe) de açılan bir kapısı vardır.

Teknolojinin başdöndürücü gelişmesi neticesi bu toplumlararası kültür karışımı ve etkileşimi de günümüzde en yüksek düzeyde cereyan etmektedir, denebilir.

F- Kültür ve Okul:

Eğitimin (okulun); statik ve dinamik olmak üzere iki temel görevinin bulunduğu daha önce belirtilmişti. Kültürün mânevî yönünün, ağırlıklı olarak, eğitimin statik; maddî yönünün de ağırlıklı olarak, eğitimin dinamik görevini ilgilendirdiği yine yukarıda ifâde edilmişti.

Dolayısıyla okul (eğitim); millî kültürün hem koruyucusu, hem nesiller arası aktarıcısı, hem yaşatıcısı, hem de geliştiricisidir. Okul; kültürden hem etkilenen, hem de kültürü etkileyen durumdadır.

Kezâ okul; akademik kültürün temsilcisi olduğundan, dağınık halk kültürlerini de araştırıp bulmak ve onlara ilmi nitelik kazandırmakla ve yalnız kendi toplumuna değil, bunları dış dünyaya da tanıtmakla görevlidir. Mevcut idârî sistemimizde kültürümüzün mânevî yönünün sorumluluğu Millî Eğitim Bakanlığına, maddî yönünün sorumluluğu da Kültür Bakanlığına verilmiş bulunmaktadır.

Kültürümüzdeki aydın insan tabiri, okulluyu, yani akademik kültüre sahip insanı,

başka bir ifade ile millî olduğu kadar evrensel kültüre de sahip insanı temsil etmektedir. Okul bu nitelikte insan yetiştirmekle yükümlüdür.

G- Sonuç:

Yukarıda da açıklanmak istendiği gibi, kültürsüz bir toplum düşünmek mümkün değildir. Kültür, bir toplumun kişiliğini ve karakterini oluşturmaktadır. Kişisiz bir kişiyi düşünmek ne derece mümkün değilse, kültürsüz bir toplumu düşünmek de o derece mümkün değildir. Sosyal hayata şekil veren faktörlerin başında, toplumların sahip olduğu kültürleri gelmektedir. Bu sebeple millilik, kültürlerin kalıcı bir niteliği olduğu gibi, toplumunu kültürüne göre şekillendirmek de, yine yukarıda anlatılmak istendiği gibi, eğitimin 'okulun) temel görevleri arasında yer almaktadır. Kültür; her zaman ve her toplumda varolan ve inkârı mümkün olmayan sosyal bir olgu ve sosyal bir gerçekliktir.

Kezâ yine baş kısımlarda belirttiğimiz gibi kültür karışımı ve kültür etkileşimi de bir gerçektir. tamamen statik veya kapalı bir toplum düşünemediği gibi, buna bağlı olarak tamamen statik veya kapalı bir kültür düşünmek de aynı şekilde mümkün değildir. Günümüzde teknolojinin akıl almaz bir şekilde gelişmesi, kültürün dinamik yönüne (maddî kısmına) olumlu katkıda bulunmakla beraber, mânevî yönüne de o nispette olumsuz etkide bulunuyor, denebilir. Özellikle sansür sınırlarını aşan (sansürün gücünün yetmediği) radyo-televizyon ve benzeri yayınlarda, ister istemez, süper devletlerin kültürlerinin, diğerlerini fazlasıyla etkilemekte olduğu bir gerçektir. Günlük hayatımız bu acı gerçeklerle doludur. Yeni bir kültür emperyalizmi ile karşılaşmakta ve milletler, âdetâ, topsuz, tüfezsiz, kendi coğrafî sınırları içinde, yabancılaştırılmakta, yani bir çeşit fethedilmektedir. Yabancı kültür ve genel kültür âdetâ taarruzda, yerli (millî) kültürler ise savunmada, zayıflamakta, hatta ayakta kalma mücadelesi veriyorlar denebilir.

Türkiye'de de durum böyledir. Dolayısıyla eğitimin, milli kültürü koruma ve yaşatmadaki sorumluluğu bugün, eski devirlere göre çok daha fazla artmış bulunmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı'nın mutlaka işbirliği halinde bulunmaları gerekir. halkın ve tüzel kişilerin, özellikle sözlü ve yazılı yayın sahiplerinin de otokontrol ile bu konuda devlete yardımcı olmaları gerekir. Her konuda olduğu gibi bu konuda da başarı, ancak ve ancak devlet ve halkın işbirliği ile de gerçekleşebilir. Şartlar bunu gerektirmektedir. Devir bunu gerektirmektedir. (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Tanyol, Cahit; Sosyolojik Açıdan DİN, Ahlâk, Lâiklik ve Politika üzerine Diyaloglar, 1970, s.138; Akdeniz, Sabri; Toplumumuz ve Eğitimimiz, 1982, s.141-147; Kültür Sömürgeciliği, 1988, Tamamı; Enis, Öksüz; Kültürsüzlük Kültürü Yayılıyor, (mülâkat) ve Erkal, Mustafa; Değerler Dejenere Ediliyor.(mülâkat); 3 Şubat 1993, Türkiye Gazetesi, Kültür Sanat sayfası).

KAYNAKLAR

Akdeniz, Sabri; **Toplumumuz ve Eğitimimiz**, İstanbul İktisâdî Yayın ve Danışma Ltd.Şt.i 1982.

Akdeniz, Sabri; **Kültür Sömürgeciliği**, İstanbul, M.Ü.İlahiyat Fak.Vakfı Yay.1988.

Arvası, S. Ahmet; **Eğitim Sosyolojisi**, Özdemir Basımevi, 1976.

Bilhan, Saffet; **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, A.Ü.D.T.C. Fak.Yay.1986.

Bilgiseven, Amiran Kurtkan; **Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları**, İstanbul, Divan yayınları, 1982,

Bilgiseven, Amiran Kurtkan; **Genel Sosyoloji**, İstanbul, Divan Yay.1982.

Bilgiseven, Amiran Kurtkan; **Eğitim Sosyolojisi**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. 1987.

Çamdibi, Hasan mahmud; **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli**, İstanbul, Han Neşriyat, 1983.

Erkal, Mustafa; **Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme**, ankara, Mayaş Yay. 1984.

Fidan, Nurettin-Erden, Münire; **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara, Repa Yay. 1988.

Gökalp, Ziya; **Türkçülüğün Esasları**, Ankara, Serdengeçti Neşriyat, 1961.

Güvenç, Bozkurt; **İnsan ve Kültür**; İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991.

Ünver, Günay; **Eğitim Sosyolojisi Dersleri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yay. 1992.

Sezen, Yümni; **Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar**, İstanbul, M.Ü.İlahiyat Fak.Vakfı Yay. 1990.

Sezer, Baykan; **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, İstanbul, İ.Ü.Edebiyat Fak.Yay.1985.

Tanyol, Cahit; **Sosyolojik Açıdan Din, Ahlâk, Lâiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar**, İstanbul, Okat yayınevi, 1970.

Turhan, Mümtaz; **Kültür Değişmeleri**, İstanbul, 1969.